

بررسی تأثیر فیس بوک بر سرمایه اجتماعی پیوندی و پل زنده در بین جوانان*

محسن نوغانی^۱

مرتضی چرخ زرین^۲

چکیده:

نقش جوانان در ساختار جامعه مهم و ارزنده تلقی می‌گردد، از اینرو پرداختن به مسأله‌های پیش روی آنان امری خطیر است. از جمله مهمترین مسایل جوانان، کیفیت روابط اجتماعی آنان می باشد. فیس بوک به عنوان گسترده‌ترین شبکه‌ی مجازی، یکی از عوامل تأثیرگذار بر این امر محسوب می‌گردد. هر چه میزان استفاده از شبکه‌های مجازی در فضای خانواده بیشتر باشد، تعاملات کاهش یافته و سرمایه اجتماعی پیوندی در خانواده رو به زوال می‌رود از سوی دیگر سرمایه اجتماعی پل زنده در بین آنان افزایش یافته و بر رشد یا انحطاط جوانان تأثیر گذار است. مسأله اساسی این پژوهش بررسی تأثیر شدت استفاده از فیس بوک بر میزان سرمایه اجتماعی پیوندی و پل زنده در بین جوانان می‌باشد. روش تحقیق حاضر، پیمایشی بوده و با استفاده از پرسش نامه انجام گردیده است. جامعه نمونه، کلیه دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد در سال تحصیلی ۹۱-۱۳۹۰ بوده است که حجم نمونه ۱۵۶ نفر برآورد گردید. نتایج پژوهش حاکی از آن است که شبکه‌ی اجتماعی فیس بوک می‌تواند باعث کاهش سرمایه اجتماعی پیوندی و افزایش سرمایه اجتماعی پل زنده گردد.

کلید واژه‌ها: سرمایه اجتماعی پیوندی، سرمایه اجتماعی پل زنده، شبکه‌های مجازی، فیس بوک.

* تاریخ وصول: ۱۳۹۲/۱/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۹/۸

۱- دانشیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد پژوهشگری علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد

۱- بیان مسأله

اینترنت از همان روزهای اولیه شکل‌گیری، ابزاری برای برقراری ارتباطات بین فردی و بین گروهی بوده است. اما طی یک دهه گذشته شاهد رشد شکل جدیدی از تعاملات مجازی در قالب سایت‌هایی بوده ایم که "شبکه اجتماعی مجازی" نام گرفته‌اند. این سایت‌ها با فراهم آوردن امکاناتی چون قابلیت ساخت پروفایل شخصی، توانایی ارسال پیام خصوصی و کامنت، اضافه کردن افراد به لیست دوستان و ... توانسته‌اند شرایط ارتباط ارزان و سریع را برای میلیون‌ها نفر در سرتاسر جهان به وجود آورند. با توجه به این امکانات نوین "به نظر می‌رسد شبکه‌های اجتماعی مجازی در حال تغییر ماهیت روابط اجتماعی هستند" (بوید و الیسون، ۲۰۰۷).

رشد روزافزون تعداد کاربران این سایت‌ها به حدی رسیده است که در بین هزاران شبکه اجتماعی مجازی تنها سایت فیس بوک بر اساس جدیدترین آمار رسمی ۸۴۵ میلیون کاربر فعال در دسامبر ۲۰۱۱ داشته و روزانه ۴۸۳ میلیون نفر از این سایت بازدید کرده‌اند (سایت آمار فیس بوک)^۲ و این در حالیست که تنها ۸ سال از تأسیس این سایت توسط مارک زوکربرگ^۳ می‌گذرد. بیش از ۷۰ درصد کاربران فیس بوک کاربران غیرآمریکایی هستند و محبوبیت بالای این سایت در کشورهای مختلف جهان باعث شده که امکانات آن امروزه به ۷۵ زبان زنده دنیا ارائه شود. اگرچه به دلیل فیلتر شدن این سایت در ایران آمار دقیقی از تعداد اعضای ایرانی آن موجود نیست اما بر اساس تخمین‌های صورت گرفته و بر اساس اشتراکات فرهنگی و اقتصادی مردم خاورمیانه، به صورت میانگین می‌توان گفت ۱۲.۵ میلیون نفر ایرانی عضو این شبکه اجتماعی می‌باشند (حسنی، ۱۳۹۰).

توانایی شبکه‌های اجتماعی مجازی در به وجود آوردن شکل جدیدی از اجتماعات انسانی باعث جلب توجه محققین زیادی به بررسی موضوعات مختلف اجتماعی در رابطه با این شبکه‌ها شده است. دسته‌ای از تحقیقات به بررسی نحوه تأثیرگذاری شبکه‌های مجازی بر کیفیت شکل‌گیری روابط اجتماعی در میان جوانان پرداخته‌اند که ارتباط نزدیکی با اهمیت بحث سرمایه اجتماعی دارد (کونولی، فرمن و کنورسکی، ۲۰۰۰؛ مونتگومری، ۲۰۰۵). آرنه (۲۰۰۰) فاصله بین سنین ۱۸ تا ۲۵ سال را دوره گذار به بزرگسالی و یکی از حساس‌ترین دوره‌های زندگی می‌داند زیرا در این دوره مهارت‌های اجتماعی بلند مدت از جمله خوداتکائی، جهت‌گیری شغلی و توانایی حفظ روابط اجتماعی شکل می‌گیرد. تأثیر اشکال جدید رسانه‌ها از جمله شبکه‌های اجتماعی مجازی بر شکل‌گیری و حفظ روابط در این

1. Social Network Sites (SNS)
2. <http://newsroom.fb.com/>
3. mark zuckerberg

دوره از دیگر تحقیقات انجام شده در این حوزه است (برون، ۲۰۰۶). شبکه اجتماعی فیس بوک تأثیرات گسترده‌ای بر ایجاد کیفیت روابط در شبکه‌های پیوندی و پل زننده ایفا می‌کند. مبتنی بر نظر پاتنام^۱ (۲۰۰۰) سرمایه اجتماعی پیوندی به منابع عاطفی در دسترس فرد اشاره دارد که به سبب پیوند قوی با گروه‌های متجانس^۲ چون خانواده یا دوستان صمیمی کسب می‌شوند و سرمایه اجتماعی پل زننده به آن دسته از منابع اطلاعاتی مربوط می‌شود که فرد در خلال پیوندهای ضعیفش با گروه‌های نامتجانس بدست می‌آورد. هر چه میزان استفاده از شبکه‌های مجازی در فضای خانواده بیشتر باشد، تعاملات کاهش یافته و سرمایه اجتماعی پیوندی در خانواده رو به زوال می‌رود و از سوی دیگر سرمایه اجتماعی پل زننده جوانان افزایش می‌یابد که این امر می‌تواند باعث رفع نیازهای روانی، عاطفی و سایر حمایت‌ها از سوی شبکه‌های پل زننده گردد و نقش خانواده روز به روز کمرنگ‌تر شود در نتیجه گاهی منجر به انحطاط جوانان می‌شود.

بررسی تأثیرات شبکه اجتماعی فیس بوک بر روابط اجتماعی جوانان مسأله‌ای است که در کشور ما کمتر مورد توجه قرار گرفته است. گرچه در رسانه‌های جمعی گزارشات و تحلیل‌هایی درباره فیس بوک و اثرات استفاده از آن ارائه شده اما به نظر می‌رسد که این تحلیل‌ها بر مبنای پژوهش‌های تجربی معتبر انجام نپذیرفته و صحت علمی آن‌ها مورد تردید است. همانطور که گفته شد آمار دقیقی از تعداد کاربران این سایت در کشور ما ارائه نشده اما نفوذ سریع و افزایش تعداد کاربران آن در میان نسل جوان و به خصوص دانشجویان غیرقابل اغماض است. به همین جهت بررسی علمی تأثیرات استفاده از فیس بوک به عنوان یکی از محبوب‌ترین شبکه‌های اجتماعی در میان دانشجویان دارای اهمیت ویژه‌ای است. با توجه به مجموعه مسائل مطرح‌شده در مورد اثرگذاری فیس بوک بر کیفیت روابط اجتماعی، در این تحقیق تلاش داریم به بررسی تأثیر میزان استفاده از این شبکه اجتماعی مجازی بر شبکه اجتماعی پیوندی و پل زننده در بین جوانان بپردازیم.

۲- مروری بر تحقیقات انجام شده

۲-۱- فیس بوک و سرمایه اجتماعی پیوندی

سرمایه اجتماعی پیوندی به نوعی از سرمایه اجتماعی گفته می‌شود که در شبکه‌های اجتماعی بسته در جریان است و بر پیوندهای قوی بین اعضای گروه‌های همگن همچون اعضای یک خانواده یا دوستان

1. Putnam

2. homogenous group

صمیمی دلالت دارد. با توجه به این تعریف هر شخصی از مقادیری از سرمایه اجتماعی پیوندی برخوردار است و جدایی فرد از هر یک از این گروه‌ها ممکن است باعث کاهش یا زوال این نوع از سرمایه اجتماعی شود. به جهت بررسی این فرضیه که شدت استفاده فرد از فیس بوک تا چه حد می‌تواند بر سرمایه اجتماعی پیوندی او تأثیرگذار باشد و چه امکاناتی بیشتر می‌تواند آن را تسهیل کند، الیسون و همکاران (۲۰۰۷) به بررسی این موضوع در بین ۲۸۶ نفر از دانشجویان مقطع لیسانس دانشگاه میشیگان پرداختند. نتایج نشان داد که سرمایه اجتماعی پیوندی به طرز معناداری با شدت استفاده دانشجویان از فیس بوک پیش‌بینی می‌شود ($p < 0/100$). سایر عواملی که در ارتباط با سرمایه اجتماعی پیوندی بودند عبارتند از نژاد، خوابگاهی بودن یا نبودن، عزت نفس، و رضایت از زندگی در دانشگاه میشیگان. استفاده از اینترنت به طور مجزا پیش‌بینی کننده معرفی برای سرمایه اجتماعی پیوندی نبوده و رابطه بین استفاده از فیس بوک و دو شاخص سلامت روانی چشمگیر نبود. جنسیت نیز ارتباط معناداری با سرمایه اجتماعی پیوندی از خود نشان نداد. R^2 برای عوامل کنترل شده فقط ۰/۱۹ بود و با اضافه شدن متغیر شدت استفاده از فیس بوک به ۰/۲۲ رسید. علاوه بر این، همه متغیرها تقریباً یک چهارم تغییرات سرمایه اجتماعی پیوندی را تبیین می‌کردند.

محیط تعاملی اینترنت را می‌توان فضایی در نظر گرفت که کاربران به راحتی در آن به گفت و گو می‌پردازند که فضای صمیمیت و ابراز احساسات در محیط‌های تعاملی اینترنت شکل می‌گیرد که از یکدیگر تأثیر پذیرفته همچنین کاربران نیازهای خود را با هم مطرح کرده، در آن گروه‌ها مسائل و مشکلات خود را مطرح کنند و انرژی عاطفی خود را در این محیط‌ها مصروف نمایند که این تخلیه انرژی احتمالاً بر ارزش‌های خانواده می‌تواند مؤثر واقع شود (کفاشی، ۱۳۸۸) و همین امر به تدریج منجر به زوال خانواده و ارزش‌های آن می‌گردد.

۲-۲- فیس بوک و سرمایه اجتماعی پل زننده

در چند دهه گذشته و با گسترش شبکه اینترنت، محققین بسیاری بر تأثیر ارتباطات مجازی بر شکل‌گیری پیوندهای ضعیف تأکید کرده و آن را مبنایی برای افزایش سرمایه اجتماعی پل زننده به واسطه استفاده از این تکنولوژی دانسته‌اند. از آنجا که اینترنت می‌تواند امکاناتی چون اشتراک متن، صوت و تصویر، چت و قابلیت جستجوی افراد را در اختیار کاربران قرار دهد، امکان شکل‌گیری شکل جدیدی از روابط و سرمایه اجتماعی در شبکه‌های اجتماعی مجازی به وجود آمده است. این سایت‌ها بیشتر حامی شکل‌گیری یا تحکیم پیوندهای ضعیف هستند و به کاربران خود توانایی ایجاد و حفظ شبکه‌های گسترده-

تر و متنوع تری از روابط اجتماعی را می‌دهند که فرد می‌تواند از طریق آن‌ها به منابع مختلفی دست یابد (دوناث و بوید، ۲۰۰۴؛ رسنیک، ۲۰۰۱؛ ولمن و همکاران، ۲۰۰۱). دوناث و بوید (۲۰۰۴) این فرضیه را مطرح کردند که شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌توانند به طرز چشمگیری باعث افزایش پیوندهای ضعیفی شود که فرد تمایل به ایجاد یا حفظ آن دارد زیرا این تکنولوژی راه‌های ارزان و آسانی را برای انجام این کار فراهم می‌آورد.

الیسون و همکارانش (۲۰۱۰) معتقدند ظرفیت‌های بالقوه موجود در فیس بوک بیشتر در راستای تبدیل پیوندهای پنهان (که دو طرف از آن آگاهی ندارند) به پیوند های ضعیف بین افراد بالفعل شده و می‌تواند افراد را با علایق و سلاقی متفاوت دور هم جمع کند. به اعتقاد الیسون و همکارانش امکاناتی که فیس بوک برای معرفی کاربران در پروفایل شخصی شان قرار داده است (مثلاً دوستان یا علائق مشترک) زمینه را برای تبدیل پیوندهای پنهان به پیوندهای ضعیف به وجود آورده است. اطلاعات هویتی هر فرد در فیس بوک به عنوان نوعی تسهیل‌کننده ارتباطات اجتماعی عمل کرده و به تصمیم‌گیری فرد در مورد انتخاب دوستان فیس بوکی کمک می‌کند. استفاده از فیس بوک برای ارتباط با کسانی که هیچ‌آشنایی با آن‌ها نداریم (راهبرد "آغاز رابطه") تأثیری بر افزایش نمرات سرمایه اجتماعی نداشت در حالیکه استفاده از این سایت برای کسب اطلاعات بیشتر در مورد افرادی که کاربران شناخت کمی از آن‌ها داشتند بر سرمایه اجتماعی آن‌ها موثر بود.

در سال ۲۰۰۷، الیسون و همکارانش دست به انجام تحقیقی در سطح دانشگاه میشیگان زدند یکی از فرضیات مطرح شده توسط آنان این بود که شدت استفاده از فیس بوک رابطه مستقیمی با افزایش سرمایه اجتماعی پل زنده فرد دارد. به منظور تست این فرضیه ابتدا میزان پیش بینی‌کنندگی ویژگی‌های جمعیت شناختی، سلامت روانی و میزان استفاده از اینترنت بر سرمایه اجتماعی پل زنده سنجیده شد؛ R^2 این مدل ۰/۳۸ بدست آمد. سپس متغیر شدت استفاده از فیس بوک وارد شد که R^2 را تا ۰/۴۳ بالا برد. علاوه بر این، دو آنالیز دیگر برای بررسی رابطه شدت استفاده از فیس بوک با شاخص‌های عزت نفس و رضایت از زندگی در دانشگاه انجام شد. نتایج نشان داد که بعد از کنترل ویژگی‌های جمعیت شناختی، سلامت روانی و میزان استفاده از اینترنت رابطه بین شدت استفاده از فیس بوک و سرمایه اجتماعی پل زنده بسیار بالا بود و این امر مؤید فرضیه مطرح شده است. جالب اینکه میزان استفاده از اینترنت پیش بینی‌کننده معرفی برای سرمایه اجتماعی پل زنده نبود و این بدان معناست که فقط اشکال خاصی از استفاده از اینترنت (مثلاً استفاده از فیس بوک) می‌تواند بر سرمایه اجتماعی مؤثر باشد.

بعد از گذشت یکسال از این تحقیق و در سال ۲۰۰۸، الیسون و همکارانش با در دست داشتن اطلاعات تحقیق قبل به انجام یک مطالعه طولی در مورد رابطه فیس بوک و سرمایه اجتماعی پل زنده

پرداختند. دو پیمایش با فاصله یکسال در یکی از دانشگاه‌های آمریکا اجرا شد و علاوه بر آن مصاحبه عمیقی با ۱۸ کاربر فیس‌بوک به عمل آمد. گرچه آن‌ها پیش از این به تأثیر شدت استفاده از فیس‌بوک بر سرمایه اجتماعی پل زنده پی برده بودند ولی پی بردن به جهت رابطه علی بین این دو مقوله مسأله‌ای بود که در این تحقیق بدان پرداخته شد. در واقع آن‌ها درصدد بودند بدانند این فیس‌بوک است که بر سرمایه اجتماعی فرد تأثیر می‌گذارد یا افراد با سرمایه اجتماعی بالا از فیس‌بوک بیشتر استفاده می‌کنند. برای بررسی این موضوع اطلاعات بدست‌آمده از سال‌های ۲۰۰۷ و ۲۰۰۸ یا استفاده از نوعی همبستگی تقاطعی^۱ مورد تحلیل قرار گرفت و نتایج حاصل از آن نشان داد جهت رابطه علی از سمت فیس‌بوک به سرمایه اجتماعی پل زنده است و این امر مؤید فرضیه تحقیق بود.

۳- چارچوب نظری تحقیق

۳-۱- سرمایه اجتماعی پیوندی و پل زنده

در مورد این که واژه سرمایه اجتماعی اولین بار به وسیله چه کسی ابداع شد اتفاق نظر قاطعی وجود ندارد. شواهد موجود نشان می‌دهند در سال ۱۹۱۹ "هانی فان"^۲ نخستین نویسنده‌ای است که از اصطلاح سرمایه اجتماعی استفاده کرد^۳ ("پاتنام، ۲۰۰۳ به نقل از: اجتهادی، مصطفی، ۱۳۸۶). از نظر هانی فان سرمایه اجتماعی شامل دارایی‌هایی است که در زندگی روزانه افراد وجود دارند مانند حسن تفاهم، رفاقت و دوستی، احساس همدردی و روابط اجتماعی در بین افراد و خانواده‌هایی که یک واحد اجتماعی را تشکیل می‌دهند.

اولین توضیح و تفسیر یکپارچه این اصطلاح توسط پیر بوردیو^۳ در ۱۹۷۲ انجام شد. سرمایه اجتماعی از نظر بوردیو بر تعهدات و ارتباطات اجتماعی مبتنی است (توسلی، ۱۳۸۴). بوردیو سرمایه اجتماعی را به عنوان مجموعه منابع بالقوه و بالفعل که به عضویت در یک گروه مرتبط می‌شود تعریف می‌کند (بوردیو، ۱۹۸۶: ۲۴۳) که عضویت در یک گروه برای هر یک از اعضایش از طریق حمایت یک سرمایه جمعی صلاحیتی فراهم می‌کند که آنان را مستحق اعتبار به معانی مختلف کلمه می‌کند (بوردیو، پیر ۱۹۹۷: ۵۱). به این ترتیب کاربرد سرمایه اجتماعی در نزد بوردیو بر این درک استوار است که افراد چگونه با سرمایه گذاری بر روابط گروهی وضعیت اقتصادی خود را در یک فضای اجتماعی سلسله

1. Cross-lagged correlation

2. Hanifan

3. Bourdieu

مراتبی (جامعه سرمایه داری) بهبود می بخشند. از این جهت می توان این رویکرد را روی هم چنان که پورترس بیان می دارد ابزاری و نهایتاً فردگرایانه نامید گرچه خاستگاه آن عضویت در گروه و سرمایه گذاری بر نهاد های گروهی و رقابت بر سر وضعیت برتر گروه های مسلط باشد (همان، ۱۳۸۴). در دهه ۱۹۸۰ جیمز کلمن فصل مهمی از کتاب "بنیان های نظریه اجتماعی" خود را به بحث سرمایه اجتماعی اختصاص داد و در سراسر کتاب نیز به توضیح عناصر و اجزای آن پرداخت (کلمن، ۱۳۷۷: ۴۶۲). کلمن سرمایه اجتماعی را از طریق کارکردش تعریف می کرد "از نظری سرمایه اجتماعی منبعی اجتماعی-ساختاری است که دارایی و سرمایه افراد محسوب می شود این دارایی شی واحدی نیست بلکه ویژگی هایی که در ساختار اجتماعی وجود دارد و باعث می شود افراد با سهولت بیشتری وارد کنش اجتماعی شوند" (کلمن، جیمز ۱۳۷۷، ۴۶۷). ولکاک^۱ سرمایه اجتماعی را به سه نوع تقسیم نموده است:

- سرمایه اجتماعی درون گروهی^۲ با پیوستگی قوی شناخته می شود مانند پیوستگی های میان اعضای خانواده یا میان اعضای یک گروه قومی.

- سرمایه اجتماعی بین گروهی^۳ با پیوند های ضعیف و کم عمق تر شناخته می شود که پیوند های بین گروهی را موجب می شود مانند همکاری های تجاری دولتی با گروه های قومی مختلف.

- سرمایه اجتماعی اتصالی^۴: این سرمایه به روابط عمودی اشاره دارد که به افراد کمک می کند به منابع نهادهای رسمی برای توسعه اقتصادی و اجتماعی دسترسی داشته باشند. (ولکاک، ۲۰۰۳)

نارایان نیز چون ولکاک بین سه سطح سرمایه اجتماعی تمایز قایل شد:

۱- سرمایه اجتماعی در درون گروه های ابتدایی که او آن را سرمایه اجتماعی bonding می نامد.

۲- پیوند های (cross-cutting) که گروه های اجتماعی را به هم پیوند می دهد سرمایه اجتماعی bridging نامیده می شود.

۳- کارکرد نهاد های دولتی رسمی دولتی (نارایان، ۱۹۹۹ به نقل از: پیراهری، نیر، ۱۳۸۸ و شریفیان ثانی، مریم، ۱۳۸۰) که در این پژوهش محققان قصد بررسی سرمایه اجتماعی پیوندی را دارند که در این تحقیق سرمایه اجتماعی پیوندی و پل زننده را مورد سنجش قرار می دهیم.

۳-۲- شبکه های اجتماعی مجازی و فیس بوک

در اواخر دهه ۹۰ میلادی، با رشد و گسترش شبکه وب و ظهور ارائه دهندگان سرویس های اینترنتی که به ازای دریافت مبالغ ماهیانه دسترسی دائمی به اینترنت را برای کاربران خود تضمین کردند، جهش

1 .woolcook

2.Bonding social capital

3.Bridging social capital

4.Linking social capital

چشمگیری در استفاده از این شبکه جهانی به وجود آمد. فضای مجازی بیش از گذشته جنبه های تصویری به خود گرفت و امکان به اشتراک گذاشتن عکس و بعدتر فیلم را در کنار پست های مبتنی بر متن در اختیار کاربران خود گذاشت. به موازات این تغییرات، تکنولوژی های جدیدی در زمینه ارتباطات بین کاربران از جمله چت و سرویس ارسال پیام فوری به وجود آمد. یکی از گرایشاتی که اخیراً در حوزه ارتباطات مجازی به وجود آمده و کاربران زیادی را به خود جذب کرده است سایت های آنلاینی است که شبکه اجتماعی مجازی نام گرفته اند. بوید و الیسون (۲۰۰۷) این سایت ها را سرویس هایی می دانند که: امکان ایجاد پروفایل عمومی یا نیمه عمومی را در اختیار کاربران قرار می دهند که این پروفایل ها اطلاعاتی مختلفی از جمله میزان تحصیلات، علاقه مندی ها و ... را شامل می شود. همچنین از طریق آن می توان به ارسال عکس یا فیلم پرداخت. کاربران با استفاده از آن ها می توانند لیستی از کسانی که با آن ها در ارتباط اند ایجاد کنند که در برخی سایت ها با عنوان "لیست دوستان" شناخته می شود. افراد می توانند از طریق آن ها از ارتباطات سایر افراد در درون شبکه آگاهی یابند.

همانطور که در تعریف بالا آمده بود ایده عمومی بودن مطالب، ایده اصلی در این سایت هاست. یکی از تفاوت هایی که این شبکه ها را از سایر سایت های مشابه متمایز می کند این است که فرد می تواند بدون احراز هویت واقعی خود به فعالیت در آن ها بپردازد. بسیاری از اشکال اولیه این سایت ها با فراهم آوردن امکان فعالیت ناشناس برای کاربران خود به موفقیت چشم گیری دست یافتند (پستمس و همکاران، ۲۰۰۲؛ کریسفورسن، ۲۰۰۶). ناشناس بودن این آزادی را به فرد می دهد که بدون اظهار هویت با فراغ بال در مورد مسائل مناقشه برانگیز به اظهار نظر بپردازد. با این حال امروزه شبکه های اجتماعی مجازی این امکان را هم فراهم آورده اند که فرد بتواند روابطی که پیش از این در محیط آفلاین داشته است به محیط مجازی بکشاند (الیسون و همکاران، ۲۰۰۷). این مساله در مطالعاتی که پیرامون فیس بوک انجام شده مشاهده می شود. نتایج نشان می دهد که کاربران بیشتر تمایل دارند در فیس بوک به جستجوی افرادی بپردازند که پیش از این نوعی رابطه آفلاین با آن ها داشته اند و نه افراد کاملاً غریبه (لمپ و همکاران، ۲۰۰۶). قابل رویت بودن اطلاعات پروفایل نیز می تواند راه را برای جستجوی افرادی که روابط آفلاین با آن ها داریم باز کند.

یکی دیگر از ویژگی های شبکه های اجتماعی مجازی این است که می توانند توهم محبوبیت را صرفاً بر اساس کمیت تعداد دوستان به وجود آورند. در مطالعه رویه کاربران فیس بوک در ارسال پیام، پژوهشگران به این نتیجه رسیده اند که برای رابطه بین افراد مجازی در محیط حقیقی دوست بودن در فیس بوک شرط لازم است اما کافی نیست (گولدر و همکاران، ۲۰۰۶). این نتایج نشان می دهد که حداقل برای برخی از افراد کمیت ارتباطات مهمتر از کیفیت برقراری آن است. از آنجا که این روابط در محیط

مجازی صورت می گیرد، کاربران تلاش می کنند لذت بیشتری از استفاده از این سایت ها ببرند و به همین جهت پروفایل های خود را به شکلی تغییر می دهند که دوستان بیشتری جذب کنند.

بر اساس نظریه های بالا می توان گفت سرمایه اجتماعی به دو نوع تقسیم می گردد، سرمایه اجتماعی پیوندی و پل زننده بنا بر تعریف، سرمایه اجتماعی پیوندی به نوعی از سرمایه اجتماعی گفته می شود که در شبکه های اجتماعی بسته در جریان است و بر پیوندهای قوی بین اعضای گروه های همگن همچون اعضای یک خانواده یا دوستان صمیمی دلالت دارد. با توجه به تعریف سرمایه اجتماعی پیوندی و در ارتباط با ابعاد اعتماد، مشارکت، حمایت و تعاملات اجتماعی شاخص سرمایه اجتماعی پیوندی ساخته شده است و سرمایه اجتماعی پل زننده به آن دسته از منابع اطلاعاتی مربوط می شود که فرد در خلال پیوندهای ضعیفش با گروه های نامتجانس مانند دوستان غیرصمیمی و یا آشنایان بدست می آورد. با توجه به تعریف سرمایه اجتماعی پل زننده و در ارتباط با ابعاد اعتماد، مشارکت، حمایت و تعاملات اجتماعی شاخص سرمایه اجتماعی پل زننده ساخته شد که در بخش تعریف عملیاتی به جزئیات آن خواهیم پرداخت. فیس بوک به عنوان یکی از گسترده ترین شبکه های مجازی تأثیر شگرفی بر تغییر سرمایه اجتماعی پیوندی و پل زننده می گردد و از یک سو باعث می شود سرمایه اجتماعی پیوندی در خانواده ها کاهش پیدا کند و از سوی دیگر سرمایه اجتماعی پل زننده افزایش یابد و افراد نیازهای خود را در بین شبکه های پل زننده رفع نمایند که این امر می تواند نتایج و پیامدهای مخربی را برای جوانان ایجاد نماید.

فرضیه ها:

فرضیه ۱: شدت استفاده از فیس بوک رابطه معکوس با کسب سرمایه اجتماعی پیوندی توسط فرد دارد.

فرضیه ۲: شدت استفاده از فیس بوک رابطه مستقیم با کسب سرمایه اجتماعی پل زننده توسط فرد دارد.

۴- روش تحقیق

روش تحقیق حاضر پیمایش و با استفاده از ابزار پرسش نامه انجام گرفته است. جامعه آماری تمامی دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد در سال تحصیلی ۹۱-۱۳۹۰ بوده است که حجم نمونه ۱۵۶ نفر برآورد گردید. برای حصول اطمینان از اعتبار و روایی، سوالات پرسش نامه مورد آزمون قرار گرفتند و در یک مطالعه ی مقدماتی ۱۰ نفر از افراد پاسخگو (غیر نمونه) پرسش نامه را تکمیل نمودند. پس از کدگذاری و استخراج نتایج آزمون آلفای کرانباخ برای تعیین میزان روایی سوالات پرسش نامه انجام گرفت.

جدول ۱: ضرایب آلفای کرونباخ شاخص‌ها

متغیر	آلفای کل
شدت استفاده از فیس بوک	۰/۷۱
سرمایه اجتماعی پیوندی	۰/۸۸
سرمایه اجتماعی پل زنده	۰/۸۸

برای سنجش اعتبار سؤالات از اعتبار صوری استفاده شد به طوری که سؤالات در نظر گرفته شده برای سنجش مفاهیم اصلی تحقیق به تعدادی از کارشناسان و متخصصان برای داوری ارائه شد. بر اساس نتایج ارزیابی متخصصان برخی از سؤالات حذف و سؤالات دارای اعتبار کافی به عنوان سؤالات پرسش-نامه انتخاب شد. برای پی بردن به رابطه بین شدت استفاده از فیس بوک و هر دو نوع از سرمایه اجتماعی از روش GLM استفاده شد.

۵- یافته‌ها

الف-تحلیل یک متغیره

متغیرهای زمینه‌ای بررسی شده در این تحقیق عبارتند از: سن، جنس و مقطع تحصیلی. در جدول زیر مربوط به توصیف ویژگی‌های فردی پاسخگویان می‌باشد.

جدول ۲: توصیف ویژگی‌های فردی

ویژگی‌های زمینه‌ای پاسخگویان	متغیر		فراوانی	درصد	میانگین	انحراف معیار
	سن	جنس				
	۴۰	مذکر	۵۰	۶۲.۵	۲۴	۴.۲۴
	۳۵	مونث	۲۸	۳۵	-	۰.۰۵۵
مقطع تحصیلی	۱۰	کاردانی	۱	۱.۳	-	۰.۰۶
	۳۰	کارشناسی	۳۹	۴۸.۸		
	۴۰	کارشناسی ارشد	۳۲	۴۰		
	۲۰	دکترای	۲	۲.۵		

شدت استفاده از فیس بوک و همچنین سرمایه اجتماعی پیوندی و پل زنده، بر اساس پاسخ‌های جمع‌آوری شده به پنج دسته تقسیم بندی شدند. در این تقسیم بندی متغیرهای مستقل و وابسته هر یک بر

اساس دامنه پاسخ‌هایی که به آنها داده شده بود به دسته‌های: ۱- بسیار کم ۲- کم ۳- متوسط ۴- زیاد ۵- بسیار زیاد تقسیم شدند که نتایج آن در جدول زیر گزارش شده است

جدول ۳: فراوانی شاخص‌های شدت استفاده از فیس بوک و سرمایه اجتماعی پیوندی و پل زنده

متغیر	بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	کل
شدت استفاده از فیس بوک	۲۶.۳	۳۰	۲۶.۳	۱۷.۵	۱.۱	۱۰۰
سرمایه اجتماعی پیوندی	۱.۳	۵	۳۳.۸	۳۲.۵	۲۷.۵	۱۰۰
سرمایه اجتماعی پل زنده	۲.۵	۱.۱	۱۳.۸	۵۸.۸	۲۵	۱۰۰

همانطور که در جدول مشخص است شدت استفاده اکثر پاسخگویان از فیس بوک زیاد است. همچنین در مورد سرمایه اجتماعی پیوندی و پل زنده باید گفت که اغلب افراد سرمایه اجتماعی پیوندی در سطح متوسط و سرمایه اجتماعی پل زنده زیادی دارند.

جدول ۴: آماره‌های پراکنندگی شاخص‌های شدت استفاده از فیس بوک و سرمایه اجتماعی پیوندی و پل زنده

متغیر	میانگین	واریانس	انحراف معیار	چولگی	کشدگی
شدت استفاده از فیس بوک	۲۳.۷۱	۱۸.۷۹	۴.۳۳	۰.۲۶	-۰.۹۳
سرمایه اجتماعی پیوندی	۱۴۱.۵۰	۲۳۸.۲۵	۱۵.۴۳	-۰.۸۷	۱.۶۴
سرمایه اجتماعی پل زنده	۹۲.۰۳	۳۵۴.۰۲	۱۹.۸۷	-۱.۴۶	۵.۰۹

بررسی این موضوع که تا چه حد دانشجویان تمایل دارند روابط حقیقی خود را به محیط فیس بوک بکشانند یکی از اهداف توصیفی این تحقیق بوده است. به همین جهت با تشکیل جدول توافقی به بررسی این مسأله بین دختران و پسران پرداختیم.

جدول ۵: توصیف میزان تمایل دانشجویان به برقراری ارتباط با افراد حقیقی در فیس بوک

میزان موافقت به برقراری رابطه در فیس بوک					متغیر		تمایل به کشاندن روابط حقیقی به فیس بوک
کاملاً مخالفم	مخالفم	تا حدی	موافقم	کاملاً موافقم	جنسیت	نوع رابطه حقیقی	
۹	۸	۱۴	۶	۱۰	مرد	اعضای خانواده	
۴	۱	۸	۷	۵	زن	اعضای خانواده	
۴	۳	۴	۵	۳۳	مرد	دوستان صمیمی	
۳	۱	۱	۶	۱۷	زن	دوستان صمیمی	
۳	۷	۱۴	۱۵	۱۰	مرد	دوستان غیرصمیمی	
۲	۲	۶	۹	۶	زن	دوستان غیرصمیمی	
۱	۴	۱۶	۱۸	۹	مرد	اقوام و آشنایان	
۲	۳	۷	۶	۶	زن	اقوام و آشنایان	

نتایج توصیف شده در جدول بالا نشان می‌دهد که در مجموع افراد تمایل بیشتری به برقراری روابط مجازی در فیس بوک با دوستان صمیمی خود دارند. علاوه بر این میزان تمایل به برقراری روابط مجازی با اعضای خانواده و دوستان غیرصمیمی به طور تقریبی در یک سطح قرار دارد. این میزان در رابطه با اقوام و خویشاوندان به حداقل خود می‌رسد. در نتیجه می‌توان گفت که دانشجویان ایرانی بیشتر تمایل دارند روابط حقیقی خود را با دوستان صمیمی به محیط فیس بوک بکشانند و از این طریق از نوعی تجربه جدید ارتباطی که در محیط حقیقی از آن محروم اند بهره ببرند.

ب) تحلیل دو متغیره

۱- بررسی فرضیات اول و دوم:

دو فرضیه اصلی این تحقیق بررسی میزان تأثیرگذاری شدت استفاده از فیس بوک بر دو نوع از سرمایه اجتماعی یعنی سرمایه اجتماعی پیوندی و پل زننده است. برای بررسی آماری این فرضیات از روش GLM استفاده شد. این روش یکی از انواع مدل سازی خطی عمومی است که به مقایسه چندگانه می‌پردازد. در این روش متغیر مستقل می‌تواند کمی یا کیفی باشد اما متغیر وابسته باید کمی باشد که داده‌های این پژوهش هم با پیش فرض‌های GLM مطابقت دارد. علاوه بر این یکی از مزیت‌های استفاده از روش GLM نسبت به رگرسیون خطی این است که اثر متغیر مستقل را به طور همزمان بر متغیرهای

وابسته می‌سند. همانطور که می‌دانیم هر دو متغیر وابسته این تحقیق از جنس سرمایه اجتماعی بوده و سنجش اثر متغیر مستقل بر هر دوی آن‌ها به طور همزمان از نظر آماری امری مطلوب برای این تحقیق است. آماره‌های به دست آمده از روش GLM برای بررسی فرضیات ۱ و ۲ در جدول زیر گزارش شده است. با توجه به مقادیر Sig بدست آمده در جدول بالا هر دو فرضیه اول و دوم تأیید می‌شود.

جدول ۶: آزمون تأثیر شدت استفاده از فیس بوک بر سرمایه اجتماعی پیوندی و پل زنده

جدول آزمون فرضیه					
ردیف	متغیرهای مستقل	متغیر وابسته	آزمون	سطح معنی‌داری	نتیجه آزمون
فرضیه اول	شدت استفاده از فیس بوک	سرمایه اجتماعی پیوندی	GLM	۰.۰۰۱	تأیید فرضیه
فرضیه دوم	شدت استفاده از فیس بوک	سرمایه اجتماعی پل زنده	GLM	۰.۰۳۵	تأیید فرضیه

۵- بحث و نتیجه‌گیری

یکی از سایت‌های پرمخاطب در اینترنت که امروزه جوانان بسیاری به آن روی آورده‌اند فیس بوک است که نفوذ سریع و افزایش تعداد کاربران فیس بوک در میان نسل جوان و به خصوص دانشجویان غیرقابل اغماض می‌باشد. با ورود وسایل ارتباط جمعی و گسترش این گونه شبکه‌های اجتماعی در بین جوانان تغییراتی در رفتار و گفتار و گفتمان نسل جوان بوجود آمده است از جمله تغییرات مهم این امر کاهش سرمایه اجتماعی پیوندی و افزایش سرمایه اجتماعی پل زنده در بین جوانان می‌باشد. چراکه میزان ارتباط و تماس با اعضای خانواده کاهش یافته و میزان صمیمت در بین آنان نیز کاهش می‌یابد. افزایش شدت استفاده از فیس بوک باعث می‌گردد افراد جهت ارضای نیازهای عاطفی و یا سایر حمایت‌ها به این گونه شبکه‌ها پناه برده و با افزایش شبکه پل زنده‌ی خود لذت بیشتری کسب کنند. همین امر باعث فاصله گرفتن از خانواده می‌شود و پیامدهای جبران‌ناپذیری برای جوانان و خانواده‌ها در پی دارد لذا این تحقیق در ادامه کار محققین قبلی جهت بررسی این مسأله انجام گردیده است.

جامعه آماری تحقیق مشتمل بر دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد در سال تحصیلی ۹۱-۱۳۹۰ بوده است که حجم نمونه ۱۵۶ برآورد گردید و جهت بررسی آماری این فرضیات از روش GLM استفاده شد.

تأثیر شدت استفاده از فیس بوک بر سرمایه اجتماعی پیوندی و پل زنده دو فرضیه اصلی این تحقیق بوده است. تأثیر شدت استفاده از فیس بوک بر سرمایه اجتماعی پل زنده به طور معنی‌داری تأیید گردید و می‌توان گفت سرمایه اجتماعی پل زنده منجر به افزایش شبکه‌های ضعیف افراد می‌گردد

، جوانان جهت رفع نیازهای عاطفی و سایر حمایت‌های اجتماعی به این گونه شبکه‌ها پناه می‌برند. فرضیه-ی دوم این تحقیق نیز تایید شد و شبکه اجتماعی فیس بوک بر میزان تعاملات اعضای خانواده تأثیر گذاشته و منجر به کاهش این تعاملات گردیده که در نتیجه کاهش سرمایه اجتماعی پیوندی را در بر دارد. استفاده بیش از حد از شبکه‌های مجازی از جمله فیس بوک می‌تواند آسیب‌های اجتماعی جبران‌ناپذیری را پیش روی جوانان گذارد لذا می‌بایست توجه بیشتری به این امر نمود تا با کنترل بهینه این امر از آسیب‌های احتمالی آن جلوگیری شود.

فهرست منابع

۱. اجتهادی، مصطفی، (۱۳۸۶)، سرمایه اجتماعی، پژوهش نامه علوم اجتماعی، شماره ۵۳.
۲. بوردیو، پیر، (۱۳۸۰)، نظریه کنش، دلایل عملی و انتخاب عقلانی ترجمه مرتضی مردیها، تهران،
۳. توسلی، غلامعباس و موسوی، مرضیه (۱۳۸۴)؛ مفهوم سرمایه در نظریات کلاسیک و جدید، نامه علوم اجتماعی، شماره ۲۶.
۴. پیراهری، نیر (۱۳۸۸)، سرمایه اجتماعی در نظریات جدید، پژوهش نامه علوم اجتماعی، سال سوم، شماره سوم.
۵. شریفیان ثانی، مریم (۱۳۸۴)، مجموعه مقاله‌های نخستین سمپوزیوم سرمایه اجتماعی و رفاه اجتماعی، تهران، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
۶. کفاشی، مجید (۱۳۸۸)، بررسی تاثیر اینترنت بر ارزش‌های خانواده، فصلنامه پژوهش اجتماعی، سال دوم، شماره سوم.
۷. کلمن، جیمز (۱۳۷۷)، بنیاد‌های نظریه اجتماعی (ترجمه منوچهر صبوری)، تهران، نشر نی.

8. Boyd d and Ellison N (2007) Social network sites: Definition, history, and scholarship. *Journal of Computer-mediated Communication* 13: 210–230.
9. Bourdieu, p. (1986). "The forms of capital", in J. G. Richardson(ed). *Handbook of Theory and Research for the sociology of Education*, New York: landon: Greenwood press.
10. Christopherson, K.M. (2007). The positive and negative implications of anonymity in Internet social interactions: "On the Internet, nobody knows you're a dog". *Computers in Human Behavior*, 23(6), 3038-3056.

11. Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95–120.
12. Connolly, J., Furman, W., & Konarksi, R. (2000). The roles of peers in the emergence of heterosexual romantic relationships in adolescence. *Child Development*, 17, 1395–1408.
13. Donath J & Boyd (2007) Signals in social supernets. *Journal of Computer-mediated Communication* 13: 231–251.
14. Ellison NB, Steinfeld C & Lampe C (2007), The benefits of Facebook "friends": Social capital and college students' use of online social network sites', *Journal of Computer-Mediated Communication* [Online], 12. Viewed 30 July 2007, <http://jcmc.indiana.edu/vol12/issue4/ellison.html>.
15. Ellison, N., C. Steinfield, and C. Lampe, (2006) "Connection Strategies: Social Capital Implications of Facebook-enabled Communication Practices", *New Media & Society*, in press.
16. Golder, S., Wilkinson, D., & Huberman, B. (2006). Rhythms of social interaction: messaging within a massive online network. In C. Steinfield, B.T. Pentland, M. Ackerman, & Contractor (Eds.) *Communities and Technologies 2007: Proceedings of the third international conference on communities and technologies* (pp. 41-66). London: Springer.
17. Montgomery, M. J. (2005). Psychosocial intimacy and identity: From early adolescence to emerging adulthood. *Journal of Adolescent Research*, 20, 346–374.
18. Postmes, T.; Spears, R. & Lea, M. (2002). Intergroup differentiation in computer-mediated communication: Effects of depersonalization. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*. 6(1), 3-16122 Chicago: University of Chicago Press.
19. Putnam, R. *Bowling Alone : The Collapse and Revival of American Community*(2001). Simon & Schuster, New York, NY. (2001).
20. Steinfield, C., Ellison, N.B. and Lampe, C. (2008). Online social network use, self-esteem, and social capital: A longitudinal analysis. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 29 (6). 434-445.
21. Wellman, B., Haase, A. Q., Witte, J., & Hampton, K. (2001). Does the Internet increase, decrease, or supplement social capital? Social networks, participation and community commitment. *American Behavioral Scientist*, 45, 436–455.

-
22. Woolcock (2003) "Diversity as opportunity and challenge: the role of social capital theory, evidence and policy" , presentation to the policy Research Initiative conference, Monereal.